

Pulski đir: Mjesta memorije grada – analiza studentskog projekta

- U članku ću analizirati projekt „Pulski đir: mjesta memorije grada” koji sam sa studentima diplomskog studija Kulture i turizma Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli oblikovala kao mentorica. Jedan od važnijih segmenata studentskog života su izlasci. Etnografskim smo metodama željeli istražiti grad, mjesta okupljanja mladih, mjesta memorija Pule. Bilježili smo sjećanja poznatih i nepoznatih sudionika gradskih glazbenih i kulturnih događaja. Tako su zapisane mnoge neispričane priče, emocije i sjećanja generacija od 1950-ih godina pa sve do danas. To je priča o mladim ljudima koji su imali svoje rituale i mjesta na kojima su tražili i pronalazili zabavu. Izložba i popratna publikacija koje su nastale kao rezultat navedenog projekta poslužit će analizi mogućnosti istraživanja i muzealizaciji svakodnevice.

Ključne riječi: mjesta izlazaka, mladi, antropologija grada, Korzo, Pula

Uvod

U sklopu izbornog kolegija „Muzejske zbirke i zaštita“ na Sveučilišnom interdisciplinarnom studiju kulture i turizma, Fakulteta ekonomije i turizma „dr. Mijo Mirković“ na Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, studenti četvrte godine diplomskog studija, imali su zadatak na praktičan način odgovoriti na pitanje na koji je način moguće obraditi/stvoriti/dokumentirati zbirku suvremene kulture. U mnoštvu tema koje su se name-tale predložila sam¹ da istražimo i prezentiramo temu izlazaka, konkretnije mjesta okupljanja mladih u Puli od pedesetih godina 20. st. pa sve do danas. Smatrala sam da će tema biti zanimljiva studentima, odnosno autorima projekta i posjetiteljima.

Tijekom odrastanja svatko od nas je bio suočen s pitanjem „što slušaš“ i „gdje izlaziš“, a na taj način se vrlo lako moglo odrediti ‘gdje pripadaš’. Nismo se željeli ograničavati podjelom na pojedine supkulture, već smo željeli saznati pojedinačne priče raznih

---

1 Kao asistentica na pomenutom kolegiju bila sam mentorica cjelokupnog projekta.

generacija o mjestima izlazaka koja su ih na neki način odredila i formirala tijekom njihovog mladenaštva. Bilježenjem kazivanja poznatih i nepoznatih *Puležana*, sakupljanjem fotografija i predmeta njihove mladosti koje su sačuvali do danas, željeli smo naglasiti da su mjesta njihovih izlazaka izuzetno važna ne samo za njih same već za mnoge generacije i kao takva postaju *mjesta sjećanja/memorije* grada.

Vrlo često se u neformalnim razgovorima može čuti da se 'osjećaj grada' ili 'identitet grada' Pule izgubio i nestao. Ovaj projekt jedan je poticaj da se teme povezanosti između Pule njenih građana ponovno stave u 'prvi plan', da se o njima raspravlja.

U ovom tekstu ću iznijeti rezultate spomenutog projekta i analizirat ću njegove dobre i loše strane praktične izvedbe. Teorijsku pozadinu ove analize temeljim na kulturno-antropološkoj pretpostavki da ljudi mijenjaju/transformiraju fizički prostor u *simbolička* i *identitetna mjesta*, o kojima govori Valentina Gulin Zrnić (2006, 2009, 2011). Svakodnevnim praksama življenja, odrastanja, korištenja prostora on postaje značensko mjesto za pojedinca ili grupe građana. U samom naslovu projekta koristimo Norin pojam *mjesta memorije* (Nora 2007) prvenstveno u kontekstu stvaranje tih pamćenja „odozdo“ – od strane pojedinaca, odnosno stvarajući 'neslužbena' značenska mjesta generacija građana Pule.

ISTRAŽIVANJE GRADA U HRVATSKOJ ETNOLOGIJI

Hrvatski etnolozi i folkloristi s prijelaza 19/20 st. nisu se bavili samo isključivo selom. Tako su nastale izuzetno vrijedne monografije Samobora (1911. g.) koju piše Lang, Rudolf Strohal 1904. g. opisuje Rijeku i Karlovac, a o đacima u Varaždinu piše 1890. godine Valjevac (Rihtman – Auguštin 1988: 73). Međutim, urbana antropologija, kao antropološka subdisciplina je još uvijek u svojim povojima. Sedamdesetih i osamdesetih godina 20. stoljeća tom se tematikom više bavila urbana sociologija, ali vidljivi su pomaci i u domaćoj etnologiji posebice s obzirom na istraživačke projekte o transformaciji tradicijske kulture u suvremenom, urbanom životu koji se provode na Institutu za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu.

Grad kao relevantna istraživačka kategorija u etnologiju ulazi početkom 1970-ih godina 20. stoljeća zahvaljujući Dunji Rihtman - Auguštin (Gulin Zrnić 2006b: 8). Zamijenila je dotadašnju istraživačku orijentaciju na selo i narod i ponudila je nove mogućnosti prema kojima se fokus stavlja na istraživanje odnosa, procesa i struktura u manjim grupama, odnosno mogućnost da se etnolozi odmaknu od dotadašnje opozicije selo/grad (Ibid. 8, 9). Dunja Rihtman - Auguštin donosi nam dvije mogućnosti etnološkog istraživanja grada: istraživanje migracijskih procesa iz sela u grad te adaptaciju novopridošlog stanovništva; i istraživanje suodnosa stanovnika grada u vidu istraživanja 'klasičnih etnoloških tema' (običaji, odijevanje, prehrana, obiteljski odnosi,...) u novom gradskom kontekstu (Ibid.). Pod utjecajem etnologinje Ine-Marie Greverus, Dunja Rihtman - Auguštin istražuje važnost naselja za pojedinca, građani, odnosno njegov identitet (Gulin Zrnić 2011: 85).

Gulin Zrnić naglašava da je u hrvatskoj etnologiji bio manji broj tekstova koji su sustavno istraživali grad i teorijski problematizirali ovu temu (Gulin Zrnić 2006a: 160).

Iako je bilo etnologa koji su se bavili istraživanjem i interpretacijom pojava ili društvenih grupa u gradu (v. Rajković 1978, Vodopija 1976, Povrzanović 1989, Prica 1990, Kalapoš 1996, 1999, pr. Gulin Zrnić 2006b), ne možemo ih priključiti u cijelosti antropološkom problematiziranju grada, kako naglašava autorica (Gulin Zrnić 2006b) odnosno, to su radovi koji obrađuju teme suvremenog života, gdje je grad – *locus* (teren), a ne *focus* istraživanja (Gulin Zrnić 2006a: 160).

Istraživanje grada sustavno (teorijski i praktično) nastavlja Valentina Gulin Zrnić koja grad istražuje kao konstrukciju i transformaciju fizičkog prostora u simboličko mjesto te istražuje višeznačnost tog mjesta (Low 2006a, Rodman 1992, pr. Gulin Zrnić 2006a: 165). Autorica posebno ističe monografiju „Istraživanje grada“, autora Ulfa Hannertza (1980), kao jednu od najznačajnijih teorijskih doprinosa antropologiji grada. Hannertz promišlja grad kroz kategorije varijabilnosti, nedeterminiranosti i fluidnosti, a takva vrsta perspektive podrazumijeva izrazito aktivni suodnos između pojedinca i grada (Gulin Zrnić 2009). Osim toga autorica navodi i mišljenje britanskog esejista Jonathana Rabana koji naglašava da upravo pojedinac konstruira grad, pa Raban govori o „tvrdom gradu“ kojeg možemo pronaći na karti i “mekom gradu” – “gradu koji čeka upisivanje identiteta...” (Raban 1998: 3-4, pr. Gulin Zrnić 2006a: 162).

NOVI POGLED NA GRAD ILI STVARANJE MJESTA

Jedan od tematskih okvira u kojem Gulin Zrnić istražuje grad, u konkretnom slučaju Novi Zagreb, jest i *stvaranje mjesta* (*place-making*) koji bi za ovu kratku analizu studentskog projekta bio najprimjenjiviji. Autoricu su inspirirali za ovu vrstu interpretacije kritička promišljanja o prostoru unutar tzv. „prostornog obrtaja“ (*spatial turn*) u društvenim i humanističkim znanostima devedesetih godina 20. stoljeća. Pa se tako težište stavlja na istraživanje kako se konstruira urbani prostor, kao se on transformira u smislu izgrađenog okoliša, fizičkog i materijalnog prostora u simboličko i identitetno mjesto, te na istraživanje višeznačnosti tog mjesta (Low 2006a, Rodman 1992, pr. Gulin Zrnić 2006a: 165). Gulin Zrnić je u knjizi „Kvartovska spika“ analizirala simbolični odnos pojedinca i naselja, pri kojem pojedinci „upisuju svoje iskustvo“ u mjesto i to u najvećoj mjeri, kako su pokazala njena istraživanja, taj se proces odvija prilikom odrastanja u prostoru, sudjelovanja u njegovom fizičkom oblikovanju i ono što je za ovu analizu najbitnije svakodnevnim korištenjem upotrebom prostora (Gulin Zrnić 2009). Upravo tijekom tog odnosa pojedinca s prostorom dolazi do intenzivnog osjećaja pripadnosti naselju i zajednici koji postaje dio identiteta pojedinca, koji je naravno fluidan, promjenjiv kao i ostali identiteti koje istražuje suvremena literatura o identitetima (Ibid.).

Gulin Zrnić se zalaže da bi grad u etnološkoj, odnosno antropološkoj perspektivi trebalo promatrati iz konstruktivističkog rakursa, što znači da bi grad trebalo istraživati imajući na umu mnogostrukost značenja grada i interakciju s građanima, iskustvo i sjećanje pojedinaca koji aktivno žive u gradu i koji upisuju ta iskustva i na taj način konstruiraju grad (Gulin Zrnić 2006a: 166).

Gulin Zrnić naglašava da (parafrazirajući Clifforda Geertza i nastavljajući se na Marca Augéa) da zapravo nitko ne živi općenito u gradu, nego da stanovnici žive

na određenim lokacijama, kvartovima, ulicama i poznaju zapravo samo one dijelove gradova gdje žive ili gdje rade, odnosno gdje se kreću. Na osnovu toga zaključujemo da je iskustvo grada subjektivno, fragmentarno, odnosno pojedinačno (Gulin Zrnić 2009: 7,8), drugim riječima, upravo ti 'poznati' dijelovi grada za pojedinca (ili grupe) imaju određena značenja (Ibid. 15). Autorica postavlja pitanja što se to događa prilikom interakcije stanovnika i prostora u kojem žive, odnosno postoje li lokalni urbani identiteti i koji su to procesi (kulturni i društveni) koji se odvijaju u tom odnosu. Kako bi se pokušalo odgovoriti na ta pitanja, autorica predlaže pristup i metodologiju kulturne antropologije koja će povijest grada opisati kroz pojedinačne ili obiteljske priče (Ibid. 16). Na taj način, kroz pojedinačne priče pristupili smo istraživanju popularnih mjesta izlazaka mladih *Puležana*.

Mjesta izlazaka promatrali smo kroz antropološku prizmu kao mjesta koja su dio "lokalnog i urbanog generacijskog identiteta određene skupine ljudi" (Čapo i Gulin Zrnić 2011: 54).

Mjesto možemo definirati kao kulturno značenjski prostor koji „...sadržava iskustvenu, emocionalnu, vrijednosnu, interakcijsku i relacijsku, kognitivnu i senzornu, povijesnu i memorijsku dimenziju. No, stvara li suvremenost takva mjesta?“ (Čapo i Gulin Zrnić 2011:35). Upravo takvo antropološko mjesto je potrebno analizirati jer je dio identiteta pojedinca i zajednice (Augé 2001: 50-53, pr. Čapo i Gulin Zrnić 2011: 28).

Mjesta pamćenja (franc. lieux de mémoire) koje navodi Pierre Nora značenjski su oblikovana „odozgo“, što znači da su to mjesta koja službena politika označava kao bitna, poput spomenika, muzeja, svetišta, groblja. Ovim projektom smo na konkretan način željeli ukazati na mjesta sjećanja, mjesta memorije koja su oblikovana „odozdo“, a to znači da su ih oblikovali pojedinci u interakciji s gradom i na taj način su stvorili alternativna značenja mjesta (Čapo i Gulin Zrnić 2011: 34).

Pierre Nora naglašava da je potrebno razlikovati dva pojma pamćenje i povijest. Pamćenje može biti kolektivno ili individualno, ali je uvijek fragmentarno. Pamćenje je pod utjecajem sjećanja i zaborava, ali je vezano uz ono što smo proživjeli te uz sadašnjost. Povijest je službena konstrukcija koja je u suprotnosti s pamćenjem (Nora 2007: 137). Nora navodi da se *mjesta pamćenja* javljaju u Francuskoj u trenutku kad je prevagnula (službena) povijest nad kolektivnim pamćenjem početkom 20. stoljeća, i kao takva mjesta pamćenja su oaze u sveukupnom zaboravu (Nora 2007: 139). Specifično mjesto pamćenja jest i arhiv, posebice kako Nora navodi da je moderno pamćenje zapravo arhivističko što znači da su od velikog značenja materijalni ostaci, snimke, fotografije, pogotovo ako to pamćenje nije proživljeno iznutra (Nora 2007: 143). Nora se ovdje referira na institucionalne arhive (poput arhiva privatnih ili javnih tvrtki), ali Mucko naglašava da se može govoriti i o arhivu *usmene povijesti*.²

Jedan od dugoročnih ciljeva ovog projekta je i stvaranje određene vrste arhiva ali "... koje(g) će buduću, mnogi arhivari nadopunjavati, mijenjati i koristiti kao vrelo informacija, ideja i nadahnuća." (Mucko 2011: 192) odnosno virtualnu inačicu istog koja će

2 Koje kao legitimne spominje Nora, ali vidi neke metodološke probleme vezano uz korištenje takvih arhiva jer se primjerice ne mogu koristiti djelomično nego integralno, odnosno u cijelosti (Nora 2007: 143).

na taj način biti dostupnija većem broju pojedinaca koji će ga moći nadopunjavati ili samo koristiti kao izvor informacija.

Potrebno je naglasiti da su mjesta okupljanja mladih od 50-tih godina pa do danas prošla kroz *značenjske* transformacije. Kao mjesta okupljanja u pojedinim razdobljima bila su dio identiteta mladih *Puležana*, s vremenom su postala *nemjesta* „...ali ne u augeovskom kontekstu prezasićenosti supermoderniteta (Auge 2005: 75), nego u kontekstu praznine postsocijalističke tranzicije.“ (Mucko 2011: 198). Drugim riječima, tijekom vremena određena mjesta izlazaka gube na popularnosti ili se zatvaraju i na taj način (iako samo prividno) gube svoje značenje. Aktualizacijom teme identiteta *Puležana* u širem kontekstu, odnosno konkretno se baveći mjestima sjećanja/memorije u vidu mjesta izlazaka željeli smo potaknuti javnu raspravu o navedenim temama.³

ANALIZA PROJEKTA

Nakon što smo odredili temu i dogovorili se da ćemo je geografski ograničiti na područje grada Pule,⁴ a vremenski ograničiti na zadnjih šezdesetih godina, odnosno na vrijeme od 1950-tih godina do 2012. godine, potrebno je bilo podijeliti zadatke. Pošto je u projektu sudjelovalo više od dvadeset studenata nametnula se potreba određivanja koordinatora/ice projekta, te formiranja više manjih grupa koje bi bile zadužene za pojedine faze izvršenja projekta. Studenti su međusobno predložili koordinaticu projekta čija je zadaća bila koordinirati poslove voditelja pojedinih grupa, kontaktirati sa dizajnerom i tiskarom u dogovoru s mentoricom projekta. Formirane su grupe zadužene za financije, čiji članovi su bili zaduženi za pronalaženje sredstava za realizaciju ovog projekta. Ovdje je potrebno naglasiti da je projekt zamišljen tako da studenti na praktičan način primijene svoja znanja koja su do sada stekli tijekom svog školovanja. Stoga je grupa zadužena za prikupljanje sredstava i grupa zadužena za marketing i promociju projekta krenula u pronalaženje sponzora i medijskih pokrovitelja projekta. Formirane su još tri grupe zadužene za postavljanje izložbe, organizaciju otvorenja izložbe i grupa koja je istražila studentski časopis „Pet“ i napisala tekst za katalog vezan uz mjesta okupljanja mladih u Puli.

Svi studenti, neovisno kojoj od ovih grupa pripadali imali su zadatak razgovarati s kazivačima na terenu i na osnovu prikupljenih podataka napisati etnografski tekst o istraženom periodu i mjestu okupljanja svojih kazivača. Formirali smo i grupu koja je bila zadužena za katalog koja je imala zadatak prilagođavanja tekstova koje su napisali njihovi kolege u jedinstven tekst koji će se nalaziti u katalogu. Osim toga, bili su zaduženi i za uređivanje ostalih tekstova u katalogu.

S obzirom da su se studenti prvi puta susreli sa etnografskim metodama istraživanja na terenu te pisanjem etnografskog teksta, taj dio je možda bio i najzahtjevniji,

3 Koja se na određeni način odvijala i putem kataloga u dijelu nazvanim „Osobni pogled“. Osim kataloga, rasprava se odvijala i na samoj izložbi gdje su posjetitelji mogli interaktivno sudjelovati označavajući mjesta svojih izlazaka ili snimajući svoja sjećanja ili na posljetku komentirajući u knjizi dojmova ili na Facebook stranici projekta.

4 Postoje još neka mjesta izlazaka koja formalno ne spadaju pod grad Pulu, pa smo ih zbog toga izostavili iz ovog projekta.

ali je većina to izuzetno dobro svladala. Svaki je od studenata mogao odabrati četiri sugovornika za ovu temu, te napisati svoja iskustva na temu popularnih mjesta izlazaka. Studenti su razgovarali sa svojim roditeljima, djedovima i bakama, prijateljima i susjedima i na taj način prikupljali vrijedne podatke, fotografije i predmete za izložbu.

Najveći problem bio je, očekivano, prilikom 'pretvaranja' podataka s terena u etnografski tekst. Nakon dodatnih konzultacija na tu temu i korištenja dodatne literature, većina studenata je svladala i tu 'prepreku'. Još je jedna negativna strana ovog projekta bila vidljiva na samom završetku, a potvrđena je i kasnijom samo evaluacijom koju smo proveli putem pisanih eseja. S obzirom da je kolegij u sklopu kojeg smo pripremali ovaj projekt bio jednosemestralan, bilo je izuzetno malo vremena za istraživanje i pripremu izložbe i kataloga.

S obzirom na činjenicu da je posuđen veliki broj fotografija, nastao je problem oko dokumentacije, odnosno prikupljanja podataka o tome tko i kada je snimio fotografiju te tko se na njima nalazi. Isto tako smo na redovitim tjednim sastancima raspravljali i analizirali prikupljene podatke i dogovarali se kako da ih što bolje sistematiziramo. Ujedno smo dogovarali i samu koncepciju izložbe. Problem koji nam se pojavio prilikom analize prikupljenih podataka s terena bio je, zapravo, neočekivan. S obzirom da danas prevladava mišljenje da je vrlo malo ili gotovo nema dobrih mjesta za izlazak, začudila nas je količina prikupljenih podataka o brojnim mjestima izlazaka, posebice za sedamdesete i osamdesete godine prošlog stoljeća. Stoga smo se za pojedina razdoblja morali ograničiti na najpopularnija mjesta, koja su se najčešće spominjala od strane naših kazivača. Činjenica jest da osamdesetih, pa i početkom devedesetih godina dolazi do otvaranja većeg broja kafića koji postaju mjesta okupljanja mladih, pa je stoga bilo potrebno odabrati koji su kafići bili najpopularniji u to vrijeme. Kazivači su poticali od strane studenata da se prisjete zašto su im pojedina mjesta bila omiljena, koji su bili njihovi rituali prije izlazaka, kakva je moda bila u to vrijeme, što su voljeli slušati,⁵ što su pili za vrijeme izlazaka i koji je bio njihov „đir“, odnosno koja su mjesta obilazili prilikom jednog tipičnog izlazaka. Terensko istraživanje provedeno je metodom polustrukturiranog intervjua.

KORZO - „PRAVI PULSKI DNEVNI BORAČAK“

Rihtman - Auguštin naglašava da identitet gradu može dati tradicija, odnosno stara gradska jezgra ili trg, ali se pita da li identitet gradskih stanovnika nastaje u neposrednom kontaktu s gradskim prostorom ili pak u aktivnom odnosu prema tom prostoru (Rihtman - Auguštin 1988: 97).

Predlažući mnogobrojne teme koje bi se mogle istraživati u/o gradu Rihtman - Auguštin daje kratku analizu *zagrebačkog* korza koja će nam poslužiti kao uvod u analizu *pulskog* korza koji se istakao kao posebni fenomen prilikom analize terenske građe koju su studenti prikupili u ovom projektu.

---

5 Jasno je da je glazba u direktnoj vezi sa mjestom izlazaka.

Početak 20. st. *korzo*, odnosno šetalište građana odvijalo se donjim dijelom Zrinjevca. Prije II. svjetskog rata Zagrebački korzo kretao se od Praške ulice prema Zrinjevcu, a potrebno je naglasiti da je bilo i drugih šetališta koje bi koristili građani druge političke pripadnosti. Pedesetih godina 20. stoljeća *korzo* je bio u Zagrebu na potezu Praške ulice, tadašnjeg Trga republike pa sve do hotela Dubrovnik. Posebno zanimljiva činjenica koju navodi Rihtman - Auguštin jest da su sva ta šetališta bila povezana s „nekim značajnim kavanama“, znači mjestima okupljanja i izlazaka građana. Osamdesetih godina 20. stoljeća mladi su se u večernjim satima okupljali ispred „Kazališne kavane“ te na početku Masarykove ulice kod kafića „Zvečka“. Svi su se sastanci dogovarali na potezu od prolaza bivšeg kina Balkan (danas Europa) do kafića „Kavkaz“, a karakteristika je takvog okupljanja da mladi ne šetaju, kako su to činili njihovi roditelji kada su šetali *korzom*, već stoje u skupinama. Nakon preuređenja bivšeg Trga republike 1987. godine donekle se promijenila slika kretanja, jer se po danu ljudi okupljaju oko fontane, borave u kavanama, a poslijepodne tamo se okupljaju pretežno zagrebački Dalmatinci srednje i starije generacije. Zanimljivo je da autorica primjećuje da se *korzo* više ne vraća na Trg (Rihtman – Auguštin 1988: 208).

Ljudi u interakciji s prostorom daju mu određeno značenje, pa je tako vidljivo da se *korzo* premjestio na neko drugo mjesto i na taj način dao novo značenje pojedinim ulicama ili trgovima. „Tijekom povijesti korzo se pomiče. Njegove seobe otkrivaju tajnu gradske duše i identitet gradskih stanovnika“ (Rihtman – Auguštin 1988: 209).

Kao što je Dunja Rihtman - Auguštin primijetila važnost *korza*, odnosno načina (u ranijim razdobljima) kretanja, a kasnije okupljanja ljudi, i prilikom analize prikupljenih podataka s terena uočili smo nekoliko fenomena koji su se posebice isticali. *Pulski korzo*⁶ se istakao kao zanimljiv fenomen koji smo mogli pratiti kroz razna povijesna razdoblja obuhvaćena istraživanjem te vidjeti „gašenje“ takve vrste okupljanja u 1990-ima, odnosno neku vrstu premještanja okupljanja mladih na šetnjicu uz more – Lungomare.

Korzo, kao mjesto od izuzetne važnosti za identitet Puležana, kao mjesto gdje se tijekom prošlih desetljeća odvijala neposredna komunikacija među pripadnicima mlađe generacije zaslužuje dublju analizu. Ovim tekstom dati ćemo samo obris u kojem smjeru bi buduća analiza mogla krenuti.

Ako malo pogledamo u prošlost ovog prostora, vidjet ćemo da u skladu s nazivom koji se koristi, Giardini (prema tal. Giardini, vrtovi) su bili mjesto gdje su građani obrađivali svoje vrtove, koji su se nalazili izvan gradskih zidina. Vrtovi su krajem 19. stoljeća, zbog ubrzanog širenja grada, koji je postao austrijska ratna luka, prenamijenjeni u park gdje su uređene stazice i zasađena trava, cvijeće i drveće, a služio je kao gradska tržnica. Početkom 20. stoljeća, zasađena su stabla *ladonje* (kopriivić) većina kojih se i danas tamo nalazi i dolazi do prenamijenjene prostora iz tržnice u šetalište. Na Giardinima je bila i jedna od tramvajskih stanica u doba Austro-Ugarske monarhije što je svakako doprinijelo na značenju ovog prostora. U prvoj polovici 20. stoljeća na

---

6 Kasnije u tekstu Korzo.

Giardinima su održavane izložbe knjiga i prigodne prodaje.⁷ Nakon II svjetskog rata napušta se naziv Giardini koji se zamjenjuje nazivom Korzo i tu zapravo počinje naša priča o mjestima sjećanja/memorije grada.

Korzo je 1950-ih godina bio izuzetno popularno okupljalište mladih koji su izlazili u kino ili u slastičarnice. Subotom su se mladi sastajali u poslijepodnevним satima na Korzu, a nakon toga bi se išlo u kino. Prema kazivanjima postojala su tri reda u kojima bi šetali mladi. U redu do zida bili su oni najmlađi, koje su nazivali „fažolići“, srednji red je bio rezerviran za srednjoškolce, a red do ceste bio je za starije. Korzo je bilo mjesto gdje se bilo moguće sresti s vršnjacima, ali i 'zagledati' se i u one starije. Kazivači naglašavaju da su se zaljubljivali 'pripadnici' drugog i trećeg reda, odnosno riječima L. V. (r. 1942.) „...mjerili smo koliko te puta netko pogleda“. Oni stariji, kojima je to pošlo za rukom, odšetali bi se kao parovi čak do Lungomare i natrag.

Izuzetno strogi gimnazijski profesori bi na Korzu 'dežurali' kako njihovi učenici ne bi bili u gradu dulje od 20 h, pa se znalo dogoditi da su se mnogi mladići i djevojke u strahu odrali izlazaka u kino, ako je projekcija filma trajala nešto dulje. One koje bi zatekli na Korzu, profesori su kažnjavali lošom ocjenom iz vladanja ili prijavom ravnatelju škole što je rezultiralo time da ne bi primili pozivnicu na školske čajanke koje su, osim sastajanja na Korzu bile mjesto gdje su srednjoškolci međusobno mogli nesmetano komunicirati (Piljan et. al. 2012: 17). To je bilo vrijeme haljina uskih strukova, balerinki, najlon čarapa na crtu, frizura poput Gine Lollobrigide i Sophie Loren. Mladići su nosili košulje i traperice i „špicaste“ cipele popularne „šimike“, a frizure su bile poput Clarka Gablea. To je vrijeme festivala Sanremo kojeg su svi pratili s velikim zanimanjem i koji je određivao modne i glazbene ukuse (Ibid. 19).

Svakog dana nakon nastave pa sve do 20:30 navečer, a vikendom najkasnije do 22:30 mladi se i 1960-tih okupljaju na Korzu. Kao što je vidljivo šezdesetih se sastanci na Korzu postaju svakodnevnica, a navečer je produljeno druženje od onoga što smo mogli vidjeti desetljeće prije. Potez 'šetača' Korzom je bio od današnje zgrade Fine pa sve do Slavoluka Sergijevaca (Zlatnih vrata). Tih je godina Pula imala četiri kina, pa su nakon obavezne šetnje Korzom mnogi odlazili u jedno od kina.

Godine 1964. otvoren je klub Uljanik, koji je do danas ostao mjesto okupljanja mladih. Svoju dugovječnost zahvaljuje heterogenosti ponude i potražnje u glazbenom smislu koja se s vremenom mijenjala i prilagođavala ukusima mladih u Puli. Nekoliko je mjesta koja su bila značajna za generaciju koja je izlazila 1960-tih osim Korza i Uljanika,⁸ a zanimljivo je da se tih godina otvara i prvi kiosk 'brze hrane' gdje su mladi mogli kupiti *hot dog* (Ibid. 19-21).

Početna točka pulskog večernjeg izlaska, mjesto na kojem su se okupljale sve generacije u 1970-ima bio je i dalje Korzo. Svakodnevno nakon nastave i vikendima prije odlazaka u neki od klubova na ples ili u kino. Nakon što se počelo telefonski dogovarati izlaske Korzo je i dalje služio kao mjesto okupljanja, gdje si vikendom nakon 18 h

7 <http://www.pulainfo.hr/hr/kamo-ici/pulski-parkovi/35/giardini/390/> (12.9.2013.)

8 Primjerice na ples se odlazilo u Circolo gdje bi se ostajalo čak do 23 h. Petkom su plesnjaci bili u Domu JNA od 20 do 22 h.

mogao sresti svoje prijatelje i dogovoriti kamo ćete dalje. Svako društvo je imalo svoje mjesto okupljanja, pa su tako „...Ispred *Jadrana* su bili šminker, ispred kina Zagreb su narkomani, ispod *Jadrana* sportaši“ (M. S., r. 1953.). I dalje se šetalo Korzom i sva komunikacija među mladima počinjala je na Korzu. Vikendom bi se nakon toga zaputili prema Uljaniku ili klubu Marelica koja je tih godina bila izuzetno popularno mjesto izlazaka mladih. Omiljena modna kombinacija bile su trapez hlače, tzv. “zvonarice”, uske majice i dugačak kaput. Mladima od osamnaest nije bilo dopušteno izlaziti u klubove poput Uljanika, a ako bi ipak ušli, stariji im ne bi dopuštali da se približavaju šanku i naruče piće (Ibid. 22 - 24).

Okupljanja na Korzu 1980-ih godina počinju svakodnevno od 12:30 do 14 sati, te navečer od 18:30 do 20:30 h. Kazivači su tadašnje okupljanje i komunikaciju na Korzu usporedili s današnjim Facebookom.

“Na Korzu si ili šetao gore-dolje, ili si pak stajao kod svog stabla ili mjesta; ovisno kojoj si grupi pripadao. Šminker su se obično skupljali oko kavane „Jadran“, te preko puta slastičarnice, na potezu od kina „Partizan“, preko Generalturista pa do „Kluza“ skupljali su se razni alternativci: rokeri, hipiji, pankeri. Kod srednjeg kioska, gdje su se mogle kupiti cigarete na komade, sakupljali su se motoristi. Na dnu korza, preko puta kavane „Mate Parlov“ sakupljali su se došljaci” (S. B., r. 1966.) (Ibid. 24).

Zanimljivo je da se mladi nedjeljom nisu voljeli nalaziti na Korzu ili ići u kino, jer je to bilo vrijeme kada su vojnici imali slobodno pa bi „bili kao pušteni s lanca“, kako naglašava jedna kazivačica.

Nakon Korza odlazilo se u brojne klubove kojih je osamdesetih godina Pula obilovala, pa se tako biralo mjesto koje je više odgovaralo prema glazbi koja se puštala i mladima koji su se okupljali u pojedinim mjestima. Krajem osamdesetih godina počinju se zatvarati pojedini klubovi, a primat u okupljanju mladih na prijelazu u devedesete godine preuzimaju kafići. Neki od najpopularnijih pića bili su *čiket* (konjak s Coca-Collom), *banana* (kruškovac s Coca-Collom) ili *bambus* (crno vino s Coca-Collom) (Ibid. 28).

Velika je promjena u mjestima i vremenu okupljanja mladih od 1990-ih godina pa do danas, što rezultira ‘nestankom’ Korza kao tradicionalnog okupljališta mladih. Mladi se okupljaju u *kvartovskim* kafićima, parkovima ili igralištima od kuda odlaze u klubove ili kafiće. Klub Uljanik je i dalje popularno mjesto okupljanja, ali pod utjecajem ‘komercijalne’ glazbe i tržišta gubi svoj ‘rokerski štih’. „Na početku je ipak okupljao staru bagru koja je doživljavala Uljanik na vrlo osoban način, pa je mjuza bila tranzicijska, iz *undergrounda* u laganu tematsku komercijalu...“ (I. K., r. 1985.) (Ibid. 29).

S obzirom na potrebu okupljanja prije izlazaka u kafiće, nakon Korza je bilo potrebno pronaći novo mjesto gdje bi se mladi mogli okupiti, vidjeti i biti viđeni ovisno o tome što slušaju i gdje izlaze. Korzo/Giardini danas nisu više pogodni za takvu vrstu okupljanja mlađe generacije. Brojni stolovi kafića i slastičarnica koje se nalaze na Giardinima onemogućavaju nesmetan prolaz većih skupina ljudi. S tim u vezi je i nemogućnost okupljanja na pojedinim mjestima na Giardinima vezano uz navedene zapreke. No, činjenica jest i da se današnji mladi Puležani okupljaju ovisno u dijelu grada u kojem žive, što je u skladu s činjenicom da prije dvadeset do trideset godina nije bilo toliko

stanovnika u Puli, pa je bilo logično da se okupljaju na jednom mjestu poput Korza. Osim toga, današnje okupljanje mladih počinje puno kasnije i to uz obilno korištenje alkohola, pa stoga nije uputna takva vrsta rasonode u samom centru grada koja je vidljiva njihovim roditeljima, susjedima ili policiji. Treći mogući razlog 'nestanka' Korza je potreba za novim lokacijama, poput šetnice Lungomare, koje omogućavaju šetanje ali i ponajprije vožnju automobilima. S obzirom na to koju vrstu glazbe slušaju mladi se okupljaju na pojedinim dijelovima šetnice uz automobile iz kojih dolazi glazba, pa se tu pleše, pije i zabavlja prije daljnjih izlazaka.

Možda je ipak jedan od najbitnijih razloga 'napuštanja' Korza taj što se danas komunikacija među mladima odvija u privatnoj sferi. Suvremena komunikacija putem društvenih mreža zamijenila je neposrednu komunikaciju stoga se „dnevni boravak *Puležana*“ seli u virtualni prostor.

Bez obzira gdje se danas fizički nalazili, osjećaji i sjećanja, odnosno povezanost s ljudima u određenom trenutku i na određenom mjestu neće nestati. Vezani smo uz određene dijelove grada (mjesta) u kojem smo odrasli, išli u školu, gdje smo se prvi puta poljubili (Gulin Zrnić 2009). Takvi lokaliteti su puni značenja koja potiču da im se vratimo ili barem da ih se prisjetimo.

Mjesta izlazaka, mjesta gdje se neposredno komunicira (gledajući ovdje kroz određeni vremenski period) dio su *značenjskog* bogatstva određene lokacije na koju treba ukazati (usp. Čapo i Gulin Zrnić 2011).

IZLOŽBA I KATALOG

Mnoštvo prikupljenih podataka trebalo je reducirati i odabrati kako i na koji način će se prikazati na izložbi kojom smo željeli pokazati rezultate ovog projekta. No, prije nego što smo krenuli u taj obimni posao potrebno je bilo odlučiti gdje će se izložba smjestiti, jer će prostor utjecati na samu koncepciju izložbe. Nismo željeli da izložbu otvorimo u nekom od uobičajenih prostora⁹ prvenstveno jer govorimo o mjestima izlazaka mladih, pa smo se fokusirali upravo na te prostore kao moguća mjesta izlaganja. Promišljali smo da izložbu smjestimo u nekadašnja popularna mjesta izlazaka mladih *Puležana*,¹⁰ ali zbog raznih tehničkih nedostataka tih prostora koji više nisu u upotrebi odlučili smo se na kraju za kafić Circolo, pri Zajednici Talijana gdje se šezdesetih odlazilo na plesne večeri. Dobre strane te odluke bile su izuzetna susretljivost današnjih vlasnika koji su s oduševljenjem prihvatili naše zamisli,¹¹ prostor koji je u sjećanju *Puležana* jedan od važnijih mjesta izlazaka i koji danas pokušava privući što više mladih svojim raznim programima i koncertima. S druge strane je upravo ta činjenica da većinom stariji građani i to pretežno pripadnici talijanske manjine svakodnevno 'koriste' taj prostor¹² doprinijela da prostor nije toliko zanimljiv mlađoj publici.

9 Kao što su muzeji ili galerije.

10 Kao što je bio klub "Marelica" u nekadašnjem Domu JNA (današnji Dom branitelja) ili disco klubu "Piramida" na Verudeli.

11 Čak smo nekoliko pripremnih sastanaka održali u kafiću kako bi se što bolje upoznali s prostorom.

12 Osim u vrijeme Pula Film Festivala kada je kafić službeno okupljalište filmaša i posjetitelja festivala, što znači izuzetno frekventno mjesto.

S obzirom na prostor koncipirali smo izložbu tako da smo prikazali glavne značajke pojedinih razdoblja javnog života u Puli po dekadama. Istaknuli smo osobne vrijednosti, običaje, navike, glazbene i modne trendove građana koji su utjecali na identitet grada. Fokusirali smo se na generacijski zanimljiva mjesta.

Iz mnoštva fotografija odabrali smo one koje najbolje opisuju određeno razdoblje, odnosno one koje se vežu uz određena mjesta izlazaka. Uz svaku dekadu pridružili smo i određene predmete koji su najbolje dočaravali modu tog razdoblja, pa smo tako izložili stari radio prijemnik, magnetofon, ženski komplet iz pedesetih godina, kožnu i traper jaknu iz sedamdesetih i osamdesetih, gramofonske ploče, letke, ulaznice iz devedesetih i 2000-ih. Uz to smo omogućili posjetiteljima da poslušaju hitove iz svakog razdoblja koje smo posebno pripremili i snimili na MP3 koje smo postavili na izložbu. Interaktivnost smo postigli i velikom kartom grada Pule na koju su posjetitelji lijepili žute papiriće na koje su zapisivali svoja mjesta izlazaka i tako konkretno “upisivali svoj Pulski đir”. Osim toga, svoje impresije i priče mogli su snimiti na za to pripremljeno mjesto¹³ ili ih zapisati u knjigu utisaka.

S obzirom da smo obradili vremenski period od 50-tih godina 20. st. do 2000-tih obraćali smo se publici raznih generacija. Mlađe generacije posjetitelja izložbe nisu se mogle *sjetiti* mjesta izlazaka 50-tih, 60-tih, 70-tih i čak 80-tih godina 20. st. već im je pomoću fotografija, predmeta, karte sa ucrtanim mjestima izlazaka ponuđena zapravo *konstrukcija* pamćenja (Mucko 2011: 196). A zanimljivo je istaknuti da su sami istraživači i autori izložbe većinom iz generacije čiji su roditelji ili djedovi i bake bili upravo ti ‘mladi’ o kojima se govori na izložbi.

Otvorenje izložbe studenti su zamislili kao kolaž pojedinih razdoblja, pa su tako putem tiskovne konferencije te brojnim gostovanjima u radijskim emisijama, pozvali posjetitelje da na otvorenje dođu obučeni u ‘svoje omiljeno razdoblje’. Na otvorenje izložbe su studenti i rektor sveučilišta došli vozeći se u automobilima “Old timer cluba” koji su karakterizirali pojedina razdoblja koja smo obrađivali na izložbi. Nakon formalnog otvorenja program je predviđao razgovore sa popularnim DJ-ima koji su ‘puštali’ glazbu u najpopularnijim mjestima izlazaka, predavanja, te glazbene dijelove koji su obilovali hitovima iz pojedinih razdoblja. Uz izuzetno dobru posjećenost na otvorenju od strane njihovih kolega, profesora, šire javnosti zainteresirane za ovu temu bili su prisutni i tiskani i elektronski mediji.

Na otvorenju izložbe promoviran je i katalog izložbe koji je tiskan u 400 komada i podijeljen odmah iste večeri svim zainteresiranim posjetiteljima.

Katalog i izložbu je oblikovao mladi dizajner Oleg Šuran, a urednički odbor kataloga činili su studenti Boris Bogunović, Nataša Piljan, Sandra Svitich te mr. sc. Tanja Kocković Zaborski.

Katalog je podijeljen u tri dijela: “Pulski đir kroz vrijeme” koji obuhvaća rezultate studentskih istraživanja na temu mjesta izlazaka; “Pulski đir kroz *Peticu*” odnosi se na

---

13 Postavili smo računalo i mikrofona, pa su posjetitelji na jednostavan način (pritiskom na tipkovnicu) mogli snimiti svoju priču.

istraživanje tekstova objavljenih u pulskom studentskom časopisu *Pet* u razdoblju od 1979. do 1989. godine; treći i najobimniji dio publikacije nazvan je “Osobni pogled”. Taj se dio kataloga sastoji od tekstova sveučilišnih profesora, književnika, novinara, studenata, sudionika institucionalne i nezavisne kulturne scene u Puli koji su se odazvali na našu molbu da nam opišu što je za njih Pulski đir. Tako smo, još jednom, sada kroz ‘javna kazivanja’ došli od izuzetno vrijednih podataka o međusobnom utjecaju Pule i njezinih stanovnika u formiranju identiteta grada i njezinih građana.

ZAKLJUČAK

Kulturu svakodnevce važno je zabilježiti, a onda nakon toga i interpretirati. Putem izložbe smo naznačili ili označili popularna mjesta okupljanja, *ucrtali* smo na karti Pule mrežu gdje se odvijala neformalna komunikacija mladih nekad i danas, zabilježili smo sjećanja na mjesta izlazaka *Puležana*. Smatram da ta mjesta jesu suvremeni značenjski prostori jer sadrže ove dimenzije: iskustvenu, emocionalnu, vrijednosnu, interakcijsku i reakcijsku, kognitivnu i senzornu te povijesnu i memorijsku (Čapo i Gulin Zrnić 2011: 35).

Kada postavimo pitanje što je to grad, Gulin Zrnić nudi tri odgovora: 1. grad je *proces*, što znači da je grad odnos između njegovih stanovnika i prostora (odnosno sada već mjesta, jer je prostor u ovom slučaju već dobio svoje značenje), ali i međuodnosa između različitih ljudi koji žive u njemu; 2. grad je *simultanost različitosti* i to različitih kultura, vremena i društvenosti; 3. grad je *slojevit*, što znači da različiti dijelovi grada imaju različita značenja različitih sustava i vizija (političkih, gospodarskih, kulturnih, nacionalnih,...) i radi toga u određene dijelove grada upisujemo svoja pojedinačna iskustva pa time ti dijelovi grada za nas postaju *karakteristični dijelovi grada*; 4. Sumirajući ova navedena značenja grada, potrebno je ponovno istaknuti da je grad *mногоznačan*, stoga ne možemo reći da postoji samo jedna priča o gradu, odnosno samo jedno značenje (Gulin Zrnić 2009: 225). Svaka od navedenih priča je priča o gradu, jer je grad otvoren i zatvoren, i onaj koji omogućava zabavu, ali i onaj koji je ograničava, naravno ovisi o tome koju ‘priču pričamo’ i u kojem vremenu.

Muzealizacija ili arhiviranje sjećanja jest i politični akt. “...ispisivanje kolektivne” pa onda i individualne “memorije (koja) građane potiče na novo samovrednovanje i čini ih...više građanima” (Koroman 2012: 111). Stoga ne shvaćamo ovaj projekt završenim time što smo ga predstavili, izložili i nakon toga ‘skinuli’ iz prostora. S obzirom na mnoštvo tema koje možemo i trebamo obraditi o gradu smatramo da je ovo samo početak istraživanja čije rezultate ćemo predstaviti u suradnji s nekim novim generacijama studenata.

I na kraju, dopustite mi pojašnjenje zašto je meni osobno ovaj projekt bio od iznimnog značenja.

Da bi pojedinac ‘imao osjećaj mjesta’ potrebno je stapanje s tim mjestom ili kako se obično kaže potrebno je pustiti korijenje. Čapo i Gulin Zrnić (2011: 40) upozoravaju da prema jednoj metafori danas se ljudi više ne ukorjenjuju, već (samo) *usidruju* što znači da borave na jednom mjestu neko vrijeme, pa odlaze i *usidruju* se na drugom

mjestu. Mobilnost ljudi kao značajka modernog svijeta omogućuje im kontakt raznih zajednica, kultura i identiteta, a onda nama antropolozima i poticaj za istraživanje i propitivanje i simboličnih i identitetnih mjesta (Ibid. 41). Uz tu činjenicu potrebno je istaknuti da se "...autor mora subjektivno otkriti, objasniti svoja, čak intimna polazišta. To će, nadam se pomoći kritičkom pristupu njegovu djelu." (Rihtman – Auguštin 1988: 208).

Ovaj projekt je svojevrsni nastavak multimedijalne izložbe "(Ne) Poznata Pula" koju sam radila sa studentima treće godine prediplomskog studija Kulture i turizma 2010. godine gdje smo istraživali tramvajsku rutu i austrougarske vile kao moguću kulturno-turističku rutu grada Pule. To je bila svojevrsna potraga za "austrougarskim" identitetom grada i građana Pule koji je gotovo 'nevidljiv' u današnjoj turističkoj prezentaciji isključivo 'antičke Pule'. Ovim projektima nastavljam potragu za identitetom grada i njegovih stanovnika, što je meni, kao *došljaku* od iznimne važnosti (Kocković 2012: 16).

LITERATURA

Čapo Jasna, Gulin Zrnić Valentina, ur. 2011. „Oprostornjavanje antropološkog diskursa: Od metodološkog problema do epistemološkog zaokreta“. U *Mjesto, nemjesto. Interdisciplinarna promišljanja prostora i kulture*. Čapo Jasna, Gulić Zrnić Valentina, ur. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, str. 9-65.

Gulin Zrnić, Valentina. 2006a. „Graditelji grada: konceptualizacija jednog etnološkog istraživanja grada“. U *Mesto in trg na meji/Grad in trg na granici*. Krošelj Černelič Alenka, et.al., ur. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, str. 159-169.

Gulin Zrnić, Valentina. 2006b. „Antropološka istraživanja grada“. U *Promišljanje grada: Studije iz nove urbane antropologije*, Low, Setha M., ur. Zagreb: Jesenski i Turk, str. 7- 15.

Gulin Zrnić, Valentina. 2009. *Kvartovska spika: Značenja grada i urbani lokalizmi u Novom Zagrebu*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku – Jesenski i Turk.

Gulin Zrnić, Valentina. 2011. „Prostor i mjesto u hrvatskoj etnologiji/kulturnoj antropologiji“. U *Mjesto, nemjesto. Interdisciplinarna promišljanja prostora i kulture*. Čapo Jasna, Gulić Zrnić Valentina, ur. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, str. 69-110.

Kocković Zaborski, Tanja, et al. 2012. *Pulski đir: mjesta memorija grada*, katalog izložbe. Pula: Boris Bogunović.

Kocković Zaborski, Tanja. 2012. „Kako je nastao “Pulski đir”?“ U *Pulski đir: mjesta memorija grada*, katalog izložbe. Pula: Boris Bogunović, str. 14-16.

Koroman, Boris. 2012. „Politika đira“. U *Pulski đir: mjesta memorija grada*, katalog izložbe. Pula: Boris Bogunović, str. 108-112.

Mucko, Bojan, 2011. „Projekt *Bilježanje grada/bilježanje vremena* kao relacijski okvir društvenog pamćenja“. U *Mjesto, nemjesto. Interdisciplinarna promišljanja prostora i kulture*. Čapo Jasna, Gulić Zrnić Valentina, ur. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, str. 187-202.

Nora, Pierre. 2007. „Između sjećanja i povijesti“. *Diskrepancija*, svezak 8, broj 12: 135-165.

Piljan, Nataša, et. al. 2012. „Pulski đir kroz vrijeme“. U *Pulski đir: mjesta memorija grada*, katalog izložbe. Pula: Boris Bogunović, str. 7-34.

Rihtman - Auguštin, Dunja. 1988. *Etnologija naše svakodnevce*. Zagreb: Školska knjiga.